

TÜRK EDEBİYATI

AYLIK FİKİR VE SANAT DERGİSİ / OCAK 2026 / SAYI: 627

DOSYA

AKLIN DIŞINDA SÖZÜN İÇİNDE: DELİLİK

Ayhan Erbay **Delilik: Tarihsel, Kültürel ve Ruhsal Bir Kırılma Hâli** Mehmet Narlı **Edebiyat ve Delilik İlişkisinin Tarihsel Varlığına Dair** Ziya Avşar **Akıllı Delilerden Bir Şair** Bursalı Celîlî Selahaddin Halilov **“Aklın Ötesine Geçme”** Fikri Delilik mi, Divanelik mi? Nilüfer Tanç **Delilik ve Velilik Arasında Bir İroni** Mir’ât-i Cünûn İsa Kocakaplan **Deli Dönmez’in Hikâyesi** Mehmet Naci Önal **Dünya Çıldırılmış Olmalı** Fuzuli Bayat **Mitolojik ve Epik Delilerden “Deli Yığıncağı”na** Fenomenolojik Bir Yaklaşım Kayhan Şahan **Delirmek İşten Değil (mi?):** Gogol, Bir Delinin Anı Defteri

Neden Hâlâ Şiir?

Değerli şair dostlar! Bugün bir şair olarak kendimden, yani çoğu şair gibi çocukluktan başlayıp bugüne kadar süren şiir sevgimden, deneyimlerimden söz etmeyeceğim. Ne kadar dürüst ve samimi olmaya çalışsam da bunun daha çok ne-sir ve roman yazarlarının işi olduğunu düşünüyorum.

Sevgili Can Yiğit Tunçman'ın bu konu için önerdiği başlık, bana kalırsa soruların en çetinedir. Açıkçası “Neden hâlâ şiir?” sorusu ile “Şiir nedir?” ve “Şair kimdir?” soruları arasında bir fark görmüyorum. İkinci soruya doğru bir cevap verebilirsek, ilk sorunun cevabına da yaklaşmış oluruz.

Her ne kadar biçimleri değişmiş olsa da bu üç soruyu tek bir soru olarak kabul etmenizi rica ediyorum. Ben de işte o tek soruya cevap vermeye çalışacağım.

XX. yüzyıl Azerbaycan şiirinin önemli temsilcilerinden Vakıf Samedoğlu (1935–2015) şöyle demişti: “Önemli olan Yaradan'ın bize inanmasıdır; bu, bizim ona olan inancımızdan daha önemlidir.” Buradaki “önemlidir” kelimesini “belirleyicidir” olarak da okuyabiliriz. Mesele şu ki, kendimi inançlı bir insan olarak görsen bile bunun gerçekten böyle olup olmadığını kesin olarak bilmiyorum ve bu durum beni endişelendiriyor. Özellikle son zamanlarda, yaşlandıkça daha iyi anlıyorum ki Yaradan'ı hayatımızdan çıkardıkça, bu soru dâhil olmak üzere hiçbir soruya içimizi serinletecek bir cevap bulmak mümkün olmuyor.

Bunu neden söylüyorum? Çünkü bu sorunun cevabının iki yönden aranabileceğine inanıyorum: sosyal ve ruhani/dinî. Her ne kadar birincisinin ikincinin içinde saklı olduğundan kuşku duymasam da, yine de bu iki alanı ayrı ayrı ele almak gerekiyor.

Dünya edebiyatı tarihi ve genel olarak dünya tarihi şunu gösteriyor: Varoluşumuz boyunca uzun yüzyıllar hüküm süren büyük devletlerin ve imparatorlukların dili çoğunlukla bilimin ve felsefenin dili olmuştur. “Küçük” halkların ve devletlerin dili ise çoğu zaman arka planda kalmıştır. Ancak bu halkların millî kimliğini koruyan şey, çoğu durumda şiirin dili olmuştur. Latin, Arap ve benzeri dillerin tarihinde, Avrupa ve Asya edebiyatlarında bunun örneklerini açıkça görebiliriz.

Şairlerin ya da şiirin popüler olması önemli değildir. Şiirin popülerliği, T. S. Eliot'ın da söylediği gibi, çoğu zaman şüphe uyandırır ve alışkanlıklarımızla manipüle edildiğimizin göstergesidir. Kötü şiirler, dönemsel olarak yaygınlaşmış bir fikir ya da bakış açısını dile getirdikleri için kısa sürede popüler olabilir. Ancak gerçek şiir, o bakış açısı değişse bile, hatta şairin büyük heyecan duyduğu meseleler artık kimseyi ilgilendirmese bile, şiir olarak kalır.

Bence şairler bu yüzden yazar ve şiir hâlâ bu yüzden yazılır. Çünkü dili talep eden odur. Yüzyıllar önce söylendiği gibi, şairin temel görevi ana dilini korumak ve geliştirmektir. Yapay zekâ çağında, her şeyin her an yenilendiği bir zamanda şairlik her ne kadar gölgede kalıyor gibi görünse de şiirin işlevi nitelik olarak değişmiyor. Millî aidiyetimizi öne çıkardığımızda, sadece başka halklardan değil, kendi anne babalarımızdan, dedelerimizden, seleflerimizden, hatta bir yıl ya da bir ay önceki kendimizden bile farklı olduğumuzu görürüz Şairler sözü, zamanında ve en uygun biçimde kullanabilen kişilerdir. Burada “söz” ve “zaman” kelimelerine özellikle dikkat etmek gerekir. Söz, anlamın gömleğidir. Şairler, her kılttaki anlamı zamanla buluşturdıkları anda onu sabitleyen, sözlüklerin soğuk raflarından çıkarıp bir an içinde harekete geçiren kişilerdir.

Bir mesele daha var. Şairlerin ya da şiirin popüler olması önemli değildir. Çünkü şiirin popülerliği, T. S. Eliot’ın (1888–1965) da söylediği gibi, çoğu zaman şüphe uyandırır ve alışkanlıklarımızla manipüle edildiğimizin göstergesidir. Kötü şiirler, dönemsel olarak yaygınlaşmış bir fikri ya da bakış açısını dile getirdikleri için kısa sürede popüler olabilir. Ancak gerçek şiir, o bakış açısı değişse bile, hatta şairin büyük heyecan duyduğu meseleler artık kimseyi ilgilendirmese bile, şiir olarak kalır. Lukretius’un şiiri, fizik ve astronomi hakkındaki görüşleri çoktan geçersiz kılınmış olsa da büyük bir şiir olarak anılır. Dryden’in şiiri, 17. yüzyılın dinî tartışmaları bugün bizi ilgilendirmese bile şiirdir. Geçmişin büyük şiirleri, içlerinde anlatılanları bugün düzyazıyla ifade etsek bile hâlâ bize derin bir zevk verebilir.

Asıl önemli olan, şairin kendisine layık küçük bir modern dinleyici kitlesinin varlığıdır. Her zaman şiiri anlayan, kendi döneminden kısmen bağımsız olan ve bir bakıma onu aşan küçük bir öncü grup bulunmalıdır. Kültürün gelişimi, genel bir yükseliş hareketi değildir. Önce birkaç kişide yankı bulan yenilikler, zamanla başkalarına sirayet eder ve dile yerleşir.

Unutmamak gerekir ki, klasiklerin, yani ölmüş büyük şairlerin değeri, ancak diri şairler varsa anlam kazanır. Şiir, insanların onu okuyup okuma-

Selim Babulluoğlu

masından, sevip sevmemesinden, hatta en büyük şairlerin adlarını bilip bilmemesinden bağımsız olarak toplumun konuşma biçiminde, algısında ve hayatında değişiklikler yaratır. Mekanizma böyledir; T. S. Eliot’ın da işaret ettiği gibi.

Şimdi soruya ikinci yönden yaklaşmak istiyorum.

Yakın zamanda Filistinli şair ve ressam Ali Al Ameri (1989) bir konuşmasında çağdaş dünyanın karanlık bir sahneye dönüştüğünü, eski sömürgeciliğin yeni biçimlerle geri geldiğini, teknolojik ilerlemeye rağmen insani değerlerin hızla gerilediğini anlatıyordu.

“Çağdaş dünyanın sahnesi hâlâ karanlıkta, evren kan ve acıya boğulmuş durumda. Eski sömürgecilik bir virüs gibi yeniden mutasyon geçiriyor. Dünyamız çağdaş teknolojiler alanında olağanüstü bir gelişime tanıklık ederken, insani değerler sürekli bir gerileme yaşıyor. Yoksulluk tüm kıtalarda yayılıyor, yeni savaşlar alevleniyor, coğrafi ırkçılık artıyor. Acımasız küreselleşme, doğayı cebindeki piyango bileti, servet olarak görüyor artık, ana milletler diğerlerinin ateşiyle ısıyor. Savaşlar alevleniyor, işgalcilik dünyanın birçok bölgesinde kendini gösteriyor. Bu küçük dünyamızda cehaletin, yoksulluğun, cinayet-ölüm ve teslimiyet sanayisinin nasıl çalıştığını, de-

ğerlerin nasıl değiştiğini, başka şekiller aldığını, hırsızlığın mesleğe dönüştüğünü, bize verilmiş en güçlü özelliğin -sevginin- zayıflık sayıldığını açıkça görmek mümkündür. Değerler tahrif ediliyor, güzellik tahrif ediliyor, kopyalama ve metamorfoz yüceltiliyor, plastik torbalardan nükleer atıklara kadar zararlı şeylerin tek üreticisi olan insan her gün biraz daha fazla aşınıyor. Biz her gün ve her gün gaddarlaştan insanlığın, dünyanın evreni zehirlediğine, ona düşman kesildiğine daha çok tanık oluyoruz. İşgale direnenler saldırgan damgasıyla yargılanıyor...”

Bunların hepsi doğrudur. Ali Al Ameri, konuşmasının birkaç yerinde bugün şiire ve şiirsel ruha her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğumuzu vurguluyordu. Şiirin insanlığın diri vicdanı olduğunu, sınırları aşan bir sevgi dili sunduğunu söylüyordu. Büyük bir coşkuyla dile getirilmiş, doğru sözlerdi bunlar.

Ama şu soru hâlâ ortada duruyor: Neden bu kadar doğru, dünyayı kökten değiştirecek tek ve büyük bir gerçeğe dönüşemiyor?

Bugün üçüncü dünya savaşının eşiğinde olduğumuz söyleniyor. Katılıyorum, ama “üçüncü” kelimesiyle değil. Bir dostumun söylediği gibi, dünyada sadece 6 kişi vardı: Adem, Havva, onların 2 oğlu ve 2 kızı. Kardeşlerden biri diğerini öldürdü. Böylece insanlığın altıda biri yok oldu. Bugünkü nüfusla kıyasladığımızda bu, milyarlarca insana denk geliyor. Belki de Kabil’in Habil’i öldürmesi ilk dünya savaşıydı. O günden bu yana, savaşırsız bir gün yaşanmadı. Bu da demek oluyor ki, ne kutsal kitaplar ne de sevdiğimiz şiirler dünyayı bütünüyle değiştirebildi. Belki de dünyayı değiştirmek mümkün değildi.

20. yüzyıl edebiyat tarihine şöyle bir baktığımızda, büyük şairlerin neden sürekli yer değiştirdiğini, neden hiçbir yere tam olarak ait olamadığını görüyoruz. Acaba Tsvetayeva’nın (1892-1941) defalarca terk ettiği, Yesen’in (1895-1925) ve Mayakovski’nin (1893-1930) tüm ömrü boyunca rahatlık bulamadığı ve intihar ettiği, Pasternak (1890-1960) ve Ahmatova’nın (1889-1966) her zaman eziyet çektiği Rusya’ya neden sığınmıştı büyük Türk şairi Nâzım Hikmet (1902-1963) ve Nâzım Hikmet’in sığındığı Rusya’da Jo-

seph Brodsky (1940-1996) neden ezilmiş, yalnızlaştırılmış, bir gözüyle Polonya’ya, Doğu Avrupa’ya bakmış, sonra da Amerika’ya göç etmişti? Ya da Zbigniew Herbert (1924-1998), birçoğunun “Batı Avrupa’ya kapı” olarak gördüğü ana vatanı Polonya’da neden uzun süre dayanamamış, defalarca gidip gelmişti? Peki, Brodsky gibi 20. yüzyılın önemli şairlerinden olan diğer büyük Polonyalı şair Czesław Miłosz (1911-2004) neden Amerika’yı seçmişti? Özgürlük sembolü olarak adlandırılan o Amerika’yı ki, Eliot’ın üstat dediği Ezra Pound’u (1885-1972) orada hapsedmişlerdi. Eliot da Amerika’dan İngiltere’ye göç ettikten sonra geri dönme arzusunda olmamıştı. Ama büyük İngiliz şairi Auden (1907-1973), İngiltere, Avrupa ve Amerika arasında kalsa da hayatının son yıllarını Avusturya’da yaşamıştı. Avrupa’ya Cortázar (1914-1984), Borges (1899-1986), Octavio Paz (1914-1998) gibi gidip gelenler de çok olmuştu. Yahut 20. yüzyıldaki iki dünya savaşını büyük bir yazar ve şair sezgisiyle önceden gören Hermann Hesse (1872-1962) ana vatanı Almanya’yı temelli terk etmişti. Ya da bugün XVI. Uluslararası İstanbul Şiir Festivali’nin onur konuğu olan, büyük Rumen şairi Ana Blandiana (1942) belki de dünyada ilk şiirleri basıldıktan hemen sonra (o zamanlar Bayan Blandiana 15-16 yaşında ancak vardı) imzasının yasaklandığı, bu yasağın ve kovuşturmaların kısa süreli aralıklarla 90’lı yıllara kadar devam ettiği tek şairdir; bütün bunlar neden olmuştu?

Tsvetayeva’nın, adını “Sonun Şiiri”, “Akıbet Şiiri” gibi tercüme edebileceğimiz “Poema kontsa” eserinin bir bölümünü hatırlıyorum:

“Seçilmişlik gettosu!

Savaklar, hendekler.

Af dileme!

Bu Hristiyan dünyada

Yahudidir Şairler!”

Sorumu tekrarlıyorum. Bütün bunlar neden olmuştu? Belki de çocukluk dediğimiz o mutlu ülkeden çoktan kovulmuştuk. Hermann Hesse’nin dediği gibi, bu dünya, müzik isteyenlere din, sevinç isteyenlere eğlence sunan bir yerdi ve böyle bir dünyada gerçek bir vatan bulmak mümkün değildi.

Carl Sandburg'un dediği gibi, şiir, karada yaşıyıp göğe uçmak isteyen bir deniz hayvanının günlüğüdür.

Yine Ana Blandiana'ya dönüyorum. Birkaç ay önce onun “Manipülasyon Hakkında Sahte İnceleme” eserini okuyordum. Çağımızda özellikle tüm şairlerin okuması gereken bu eserin bir yerini özellikle not etmiştim. Ana Hanım yazıyor: “Bazen aceleyle yazdığım el yazmalarımı okurken (aniden ortaya çıktığı için kelimeleri hemen kaydetmekten kaynaklanan aceleden bahsediyorum) benzer sesli kelimelerin yazımında imla hataları görüyordum. İlk başta inanamıyordum: bunlar sadece dikte sırasında olabilecek hatalardı, seslerin karışıklığıydı, sanki beyinle yazı yazan el arasındaki yol, ağır işiten bir kulaktan geçiyordu. Sonra yavaş yavaş açık bir gerçeği itiraf etmek zorunda kaldım: sanki birisi bana kendi dilinde biraz anlamsız bir şeyler dikte ediyordu ki, ben ise sonra bunu kendi dilimde yazıyor, okuyor ve düzeltiyordum...”

Büyük Polonyalı şair Miłosz “Ars Poetica” şiirinde ise şöyle diyordu:

*“Şiirin doğasında utanç verici bir şey var:
içimizden bir şey çıkıyor,
içimizde olduğundan haberimiz yokmuş gibi,
işte öyle bir göz kırptır ki,
sanki içimizden bir kaplan sıçrayıp çıkmış
ve kuyruğunu bir kamçı gibi sallıyor günün ortasında.
Bu yüzden, şiirin ruhlar tarafından dikte edildiğini
söyleyenler doğru söylüyor,
her ne kadar onların melek olduğunu
düşünmekle abartsalar da.”*

Aynı şiirin sonu şu cümlelerle bitiyor:

*“Şiirler nadiren ve istenmeden yazılır,
çok büyük baskı altında ve ümitle ki,
kötü niyetli değil,
iyi niyetli ruhların taşıyıcıları olacaklar...”*

Sandburg, kökü suda, vatani karada, arzusu göklere uçmak olan bir varlıktan söz ediyordu. Ana Blandiana ve onun büyük selefi Miłosz ise, metnin bir başkası tarafından dikte edildiğinden bahsediyordu.

Peki hangi dikteydi bu? Dikte eden kimdi? Hangi göktü bu?

Bilirsiniz, şairlerden söz ederken onları tırnak içinde “şereflendiren” bir kutsal kitap vardır. Söz

konusu olan Kur'an'dır ve bu kutsal kitaptaki "Şu-ara" (Şairler) Suresi'dir. Orada şöyle denir:

"Şeytanların kimlere indiğini size haber vereyim mi? Onlar her yalancıya, günahkâra inerler. Şeytanlar meleklerden gizlice duydukları sözleri onlara fısıldarlar. Onların çoğu yalancıdır. Şairlere gelince, onlara ancak sapkınlar uyar. Görmüyor musun ki, onlar her vadide başıboş dolaşırlar? Her yöne meyleder, birini yalandan över, diğerini boş yere hicvederler. Yapmadıkları şeyleri söylerler. Söylediklerinin çoğu yalandır. Ancak iman edip salih ameller işleyenler, Allah'ı çokça zikredenler ve zulme uğradıktan sonra haklarını alanlar hariç."

Burada da, açıkça bir dikte meselesinden söz ediliyor.

Yine Miłosz'dan alıntı yapmak istiyorum. O, bir zamanlar bize yalnızca acıya ve mutsuzluğa sabrı öğreten bilge kitapların okutulduğunu yazıyordu. Bu durumun, bir tımarhanede binlerce sayfayı okuyup karıştırmaktan pek de farklı olmadığını söylüyordu. Kendi çağına özgü şiirsel dilin müptela olduğu düşkünlükle, dekadansla vedalaşmak gerektiğini vurguluyordu. Çünkü şiir, şeffaf cama çarpan ürkek bir kuş gibi davranarak, hayallerin yetmediğini bize kanıtlar. Bu yüzden ilk olan, birinci olmalıdır. Gerçeklik konuşmamıza geri dönmelidir; öyle bir anlam ki, mutlak bir dayanak noktası olmadan var olması mümkün değildir.

Bir Katolik rahip ile bir gazetecinin sohbetini hatırlıyorum. Gazeteci rahibe şöyle soruyordu: "Dünyada bu kadar kan, cinayet, hastalık ve savaş varken, neden Yaradan dünyayı yok etmiyor? Kötülük iyiliği aşmış görünmüyor mu?" Rahip gülümsüyor ve sakince cevap veriyordu: "Her gün yaklaşık bir milyar insan, kalan beş-altı milyar insanı doyurmak niyetiyle sabah erkenden evinden çıkıyor. Yalnızca bu niyet, bu gerçek, iyiliğin hâlâ daha fazla olduğunu görmek için yeterlidir."

Dünya savaşlarının tarihiyle, bizim alışık olduğumuz edebiyat tarihi arasında derin bir bağ vardır. Edebiyat, insan yaralarının ve acılarının tarihçesidir. Ancak tarih yalnızca televizyonda ve sosyal ağlarda gösterilen, çoğaltılan bir görüntüye indirgenecek; gerçek ise bir arşivde tozlanacak olursa, yazdığımız edebiyat da ciddiyetini ve etki gücünü yitirecektir. Tarih denen o büyük şey, içsel

bir bakışla, sezgisel bir gözle gerçeği görmemize engel oldukça, şiirler ve sözler dua ve amele kadar büyüyemeyecek, hiçbir şey değişmeyecektir. Böyle olmadıkça, şiir de dâhil olmak üzere tüm sanat, amelin yanında boşluk ve hiçlikten ibaret kalacaktır. Çünkü en etkili metafor, yine amelin kendisidir.

Soruya dönüyorum: "Şiir nedir ve neden hâlâ şiir?" Şiir, sözdür; söz sanatıdır. Niyet söz söylemek değil de iyilik olduğunda; söz niyete benzediğinde ve amele dönüştüğünde, gerçek, büyük ve hayırlı edebiyat ortaya çıkacak ve bizi kurtaracaktır.

Neden şiir? Çünkü henüz kurtulmadık. Çünkü bütün şiirler, dua ve amel olacak kadar büyümedi.

Şimdi ise Eliot'ın yazdıklarından bir parça okumama izin verin:

Yaz ve sonbahar, doğum ve ölüm!

Niyetten amele sonsuz tekrarlar;

Rahatlığı değil, hareketi,

Sükûneti değil, konuşmayı,

Sözü değil, sadece kelimeleri öğreten

Sonsuz arayışlar ve keşifler;

Öğrendiklerimiz bizi bilgisizliğe yaklaştırır,

Bilgisizlik bizi ölüme yaklaştırır,

Allah'a değil, ölüme.

Hayatta kaybettiğimiz Hayat nerede?

Bilgide kaybettiğimiz Bilgelik nerede?

İstatistikte kaybettiğimiz Bilim nerede?

İlahi ilhamla söylüyorum:

Ey akıllı insanların bedbaht şehirleri,

Ey aydınların sefil döküntüleri,

Kurnazlıklarının dolambaçlarında kaybolmuşlar,

Kendi keşifleri tarafından satılmışlar:

Ben size el verdim, dua için açmadınız!

Ben size dil/konuşma verdim, susmadan

gevezelik ettiniz!

Ben size Kanun verdim, siz şirketler kurdunuz!

Ben size dostluğu ilan etsin diye dudak verdim,

Ben size kalp verdim, siz şüphelerle her şeyi

uçurdunuz!

Ben size seçim verdim, tereddüt ettiniz,

Meyvesiz düşünceyle düşüncesiz amel arasında

bocaladınız!

Kitap yazan ve basan çoktur.

Adını gazetede-kitapta görmek isteyen çoktur.

Kitap-defterden kumar beklerler her ne kadar.

Siz çok okuyorsunuz, Allah sözünden başka!

Siz çok şey yüceltiyorsunuz, Allah evinden başka! ♦